

Jožef Conrad-Korzeniowski, po rojstvu Poljak in eden največjih angleških ter svetovnih pisateljev, o katerem vemo, da je tudi Žeromski napisal obsežno študijo, pravi nekje o Žeromskem: To je največji mojster naše književnosti.

Že dvajset let se množi vrsta prevodov, ki razširja njegova dela na vso Evropo. Hrvati imajo prevod „Zveste reke“ in „Predpomladi“, Francozi so dobili lani „Popiole“.

Toda vse, kar vemo doslej o njem in celota njegovih del nam dokazuje, da kljub številnim prevodom ostane kot človek in kot umetnik nezamenljiv zaklad poljskega naroda.

JOHN DOS PASSOS

MANHATTAN TRANSFER — THE 42. PARALLEL
TONE SELIŠKAR

Bil je Babilon in bile so Ninive, obe mesti sta bili zgrajeni iz žgane opeke. Atene so žarele od pozlačenih marmornatih stebrov. V Konstantinoplu gore minareti kakor velike sveče okoli Zlatega roga...

Jeklo, steklo, opeka in cement pa bodo tvorili nebotačnike. Stisnjene na ozek otok se dvigajo stavbe z milijoni oken, piramida nad piramido, kakor skladi belih oblakov čez nevihto.

(„Manhattan Transfer“, 2. poglavje prve knjige.)

Epoha vojne literature se končava. Preobjedli smo se je, preveč daleč je za nami vse to in preveč strašno, da bi v besedi ponavljali vso tisto krvavo nesmiselnost, v kateri smo stali do vratu in še čez, ali pa je že tako daleč za nami, da skoraj ni mogoče več verjeti v klavnice dvajsetega stoletja. Lahko verjetno pa je tudi to, da so po večini vsi vojni romani le nekak gol izraz krvavih doživetij, ki so že po svoji neobičajni snovi težko zajemljivi v umetniško formo, ki jo mora vsako tako delo imeti, če noče biti kolportersko razširjeno poročilo vojnih presbirojev. Odklon od te literature pa je pripisovati tudi dejstvu, da je v večini teh vojnih del zamolčan ali pa klavrno naznačen odpor proti temu nezaslišanemu zlu, ki je udarilo v lice vsemu, karkoli je človečanskega.

Barbussovemu „Ognju“, ki je izšel med vojno in ki ga štejem med najodličnejša dela te vrste baš zaradi tega, ker je že med viхро samo razkril in dognal zločinstvo vojne in na ves glas, ne samo med vrsticami, oznanil prokletstvo in maščevanje temu hudemu, stoji Dos Passosovo delo „Trije vojaki“ gotovo kot enakovredno ob strani.

To omenjam le toliko, kolikor je potrebno vedeti, da je Dos Passosovo prvo delo baš ta roman, ki mu je prinesel ugled, slavo — in sovraštvo. Takoj po vojni se je ta mladi Američan spomnil, da je vendarle treba napisati vse to, kar je doživel v strelskih jarkih. Roman je izšel — toda ameriški šovinizem ga je obsodil! Čemu —? Ker je ves roman s krvjo napisana obtožba vojni in vsem tistim, ki so krivci vsake vojne, in pa ker je vso svojo ogorčenost položil v tri Jankeje, ki niso imeli česa iskati na evropskem bojišču. O, pač: poklali so nekaj „Hunov“, spoznali posvinjano demokracijo, za katero jih je pošiljala Amerika v smrt, našli se slabe vesti in se bolni vrnili domov.

In ko je storil to, je napisal kmalu za tem dva romana, ki sta po zasnovi, po obliki in po načinu podajanja tako svojevrstna, da — skoraj bi rekel — nimata primere v sodobni svetovni literaturi. Pač, morda bom pozneje skušal dognati neko sličnost s Fedinom, vendar pa je ta samo na površni pogled slična, le po zunanji obliki tvorjenja, v bistvu pa je tvorba teh dveh romanov čisto svoja in povsem Dos Passosova. Prvemu romanu je dal naslov „Manhattan Transfer“ — to je roman mesta Newyorka, drugemu pa „The 42. Parallel“ — to je roman U. S. A., roman zemlje in ljudi, živečih med dva in štirideseto širinsko stopinjo.

„Manhattan Transfer“ je torej roman mesta, je roman Newyorka, in ta ameriška metropola je glavna „oseba“ tega velikega dela, s katerim je zaslovel pisatelj po vsem svetu. Je to roman velike zasnove, ogromne vsebine, množice ljudi, ki prihaja, živi in odhaja v teku dobe pet in dvajsetih let. Skozi zgodovino teh let in skozi to dobo gredo potepuhi, veletrgovci, bankirji, advokati, natakariji, šivilje, vlačuge, igralci, žurnalisti, delavci, berači, politiki, Kitajci, zamorci, poetje, sanjači — skratka: kolektivna zmes vsega živega tega neizmernege velemesta, ki nam ga slika in opisuje tako barvito in s tako naglico, da se prizori menjajo kakor filmske slike; in baš ta naglica je značilnost njegove tehnike, svojevrstne tehnike Dos Passosovega ustvarjanja.

Svoj roman, ki obsega tri knjige, je pisatelj razdelil v nešteto slik, ki se vežejo med seboj le po splošni miselnosti vsega dela, ki tiči v razkrinkavanju te tipične metropole civilizacije z vsemi njenimi zablodami in paradoksi. Iz teh slik nam kriči mesto, kakor da bi bilo nekakšno poosebljeno ogromno živo bitje z milijonskimi paraziti, ki živé v njegovem živem mesu. Ulice govoré, zastori oken se dvigajo, veletrgovine se odpirajo, parniki in vlačilci tulijo, podzemna železnica bobni, pristanišče se koplje v solncu, beznice se polnijo, gladni delavec izvrši samomor, vlačuge vabijo, tihotapci preže na signale, stanovanjske karnarne postajajo prozorne; varno nas vodi med veletokom vozil, brati

nas z morilci in tatovi, razkazuje skladišča; prisluškujemo pogovoru mlade ljubezni, vonjamo nafto in bencin.

Sinclair Lewis piše o tem romanu: „V ‚Manhattanu Transferu‘ se je Dos Passosu posrečilo, kar smo vsi pogosto dokazovali, da je nemogoče. Podal nam je panoramo, bistvo, vonj, zvok in dušo Newyorka. Debela knjiga je to, prav gotovo obsega svojih dve sto tisoč besed, toda vsak drugi bi jih porabil najmanj milijon, da bi nam upodobil vse te osebe in dejanja tako izčrpno, kakor jih je on. Roman obsega nekako pet in dvajset let ustvarjanja in propadanja ne samo kakšnih sto značajev, temveč vsega ogromnega mesta, vseh milijonov značajev, ki jih med temi imenovanimi osebami tako živo občutimo.“

Omenil sem že, da je način podajanja slik precej podoben tehniki filmskih tekstov, toda to samo na videz, zakaj film nam kaže slike zunanjega življenja, Dos Passos pa jih tvori iz globine in se poslužuje naglice menjavanja slik le zaradi tega, da opušča vse, kar je odveč, kar pa vendarle lahko občutimo in slutimo. S skrajno smelo metodo je zavrgel vsa ona klasična načela dosedanjega romana, ki se jih tako zvesto drže pisatelji vseh struj, in šel celo preko Rusov: Le-ti so nam dali roman množice, ki že po svojih novih državnih in družabnih oblikah ne more in ne sme drugače živeti, Dos Passos pa nam ni napisal samó romana množice, ki živi v povsem drugačnih odnošajih v središču civilizacije, ampak v ta kolektiv je združil tudi ulice in hiše, oživil nam mesto z vsemi njegovimi lastnostmi, navadami, razvadami in zablodami.

Opustil je običajne prehode, kadar preide od ene osebe na drugo, od enega dejanja na drugega; bralec srečava vse te „junake“ kar na cesti, na parniku, postavlja nas pred najdelikatnejše scene v spalnice, podtakne nas pod klop, kjer se baš razvija mlada, nova ljubezen. Ko človek knjigo prebere, je v resnici nekoliko zmeden od vseh teh nešteti slik in epizod, toda potem jo lahko odpre na katerikoli strani, povsod se lahko takoj uživi, kajti barvitost sloga je tako močna, da ga priklene kakor živa slika, ne da bi jo bilo treba posebej nasloviti. Tudi so vsi ti ljudje in objekti pisani s tako ljubeznijo in s takim resničnim veseljem, da ne opaziš nikjer ne mržnje ne sovraštva, temveč eno samo veliko hrepenenje po življenju. Slog njegovega izražanja ni samo barvit, temveč tudi zgoščen, poln resničnih in do skrajnosti verjetnih prisodob, nežen, kadar sije solnce nad pristaniščem, težak, kadar leži neprodorna megla v predmestjih, razgaljen, kadar plamti strast za zavesami, možat, če je treba udariti resnico naravnost v čelo.

Preden pa se dotaknem snovi same, še tole: Še nedavno tega je bil socialen roman redka prikazen v literaturi. Vse, kar ni bilo erotičnega

ali liričnega, se je nekako zametavalo, kakor da bi bilo to dvoje najvažnejše, najtehtnejše v bistvu človeškega življenja. Zollaja so proglasili za nesramneža, siroveža, vulgarneža in antikrista, Upton Sinclaira so zaznamovali za veleizdajalca in pornografa ter mu celó prepovedali razpečavati svoje spise v domovini, Dos Passosa je kritika po izdaji „Treh vojakov“ imenovala okrutneža in ušivca. Šele po vseobčem socialnem gibanju se je literatura s socialno tendenco močno razgibala, toda še vedno je, dasi imamo že mnogo odličnih piscev v tej smeri, v manjšini napram literaturi s prvima dvema pojmovanjema. Najbolj se je seveda razvila v sodobni Rusiji, kjer sta dala revolucija in pa gigantsko socialno reformiranje literatom dovolj žive prilike, usmeriti svojo umetnost v borbo vseobčih teženj ljudstva, in sta baš zaradi te nujnosti prva dva sižeja kot bistveno samostojna stebra lepe literature skorajda zamrla. Tudi srednja Evropa nam je dala dolgo vrsto sijajnih socialnih piscev, ki pa se trenutno zelo razlikujejo od Rusov. Srednjeevropci so v pretežni večini socialni po svoji vsebini in človečanski miselnosti, Rusi pa so socialno-politični, ki jim je politična ideja pre-rastla meso in živce ter jim je zato ta ideja spona celotne vsebine in smotra. Tako daleč so se opredelili, da jih oficielna ruska kritika deli v romanopisce kolektiva, noveliste petletke, pesnike rdeče armade itd. Fedin je v Rusiji nepriljubljen pisatelj. Ostal je v sredi in se ni opredelil; njemu je novo okolje in nov sistem družabne oblike le objekt umetniškega gledanja, ki ga po svoje predela, sociološko pa zgrabi in dá misliti levim in desnim.

Amerika se je šele v zadnjih desetletjih literarno osamosvojila in je v tem kratkem razdobju dosegla Evropo na vsej črti. Pojavila in zaslovela so imena: Jack London, Upton Sinclair, O'Neill, Theodore Dreiser, Edna Ferber, Sinclair Lewis; od najmlajših je pa na najbolj vidnem mestu John Dos Passos.

Dos Passos je zastavil z imenovanima dvema romanoma povsem novo smer ameriški literaturi. Ustvaril je docela novo, živahnejšo, resničnejšo, verjetnejšo socialno epiko, zakaj v svojih treh romanih je tako socialen, da je treba o tej njegovi socialnosti posebej spregovoriti.

Na čelu ameriške socialne literature stoji Upton Sinclair. Vsa njegova dela so izrazito socialno-politična in marsikatero od teh je znatne umetniške vrednosti. Vsi literati, ki skušajo biti umetniki-borci, so si edini v tem, da je treba razgaliti in s prstom pokazati tisto, kar najbolj boli. Ločiti ljudi in duhove, poudariti voljo in upravičenost mase ter opominjati le-te na ono, kar je krivo vsega zla. Politično-idejni socialci gredo dalje, kakor sem že prej omenil pri Rusih, in zato od-

krivajo življenje prihodnosti, ki naj bi bilo urejeno po takih in takih principih. Marksisti verujejo v socializem, religijci v povrat Krista itd. Uptonu Sinclairu se je v polni meri posrečilo, uveljaviti svoj socialni nagon, saj pa je v Ameriki bolj kakor kje drugje vsa ta zadeva očita in tako malo sentimentalna, da je zbolela vsaka stran, ki jo je napisal. Z drzno potezo je posegel v dno ameriške civilizacije in hladnokrvno prerezal vse čire bisniške kulture, v kateri živi, raste in v kateri se bo razkrojila ta svojevrstna zemlja.

Dos Passosovo ustvarjanje vsega socialnega pa ne tiči v podčrtavanju kake politične ali verske ideje, niti ne v tem, da bi na eni strani podkrepil simpatije enega spola, na drugi strani pa poglobil sovraštvo do drugega, temveč je njegovo delo tako polno poezije in tako enostavno lahko je njegovo pojmovanje vsega dobrega in hudega, kar se godi v tem mestu, da z vsem mirom lahko gledamo v boljšo bodočnost, zakaj kakor je Babilon propadel in se je stari Rim zadušil v svoji lastni samogoltnosti, tako se bo tudi Newyork zrušil v svojem lastnem grabežljivem pohlepu.

Upton Sinclair nam je podal Ameriko z dveh plati, s proletarske in kapitalistične. Dos Passos nam jo podaja vso in to tako naravno, da niti najmanj ne podvomiš o kakem stavku. Njegovi tipi so pravi, pristni tipi, za katere se ne ogreva, niti jih ne sovraži. Njegove grešnice grešé, ker pač rade grešé, pijanec pije in ga povozi vlak, tega nista kriva ne nprav grešnice ne lokomotiva, ki je strla pijanca. Bankir slavi orgije z igralkami, žurnalisti plezajo na vrh nebotičnikov po senzacije, je pač tako: Bankirju dovoljuje zakon milijone, igralkam dopušča nizka plača postranski zaslužek, žurnalist je odvisen od senzacij in vrstic. Ta konglomerat živo si nasprotujočih življenjskih oblik in usod, ta nesmiselna urejenost našega življenja, to mrzlično beganje tega velemesta, ki se utaplja v šampanjcu, ki ropa, gladuje, ubija, posiljuje — to je Dos Passosov „Manhattan Transfer“.

Tudi Upton Sinclair je napisal roman Newyorka — „Metropolo“. Toda kakšna razlika! Tam groba, jeklena, poltena razgaljenost dolar-skih princes, tu fino, prosojno, z ljubeznijo napisano življenje vseh desetih milijonov, med katerimi so vsi: ne samo slabi! Ne samo okrutni. Tudi dobri in plahi, majhni in veliki. Vsi bi radi živeli. Živeli lepo in dobro! Saj pravi stari plačilni Marco: „Mogoče sem star, mogoče že mrtev . . . toda ne pozabite, kar vam povem. Zgodilo se bo! Šel boš po cesti in policaj bo zbežal; šel boš v banko in bo ležal denar kar po tleh, ti pa se ne boš sklonil, ker ga nihče več rabil ne bo . . .“

Tega navdušenega italijanskega anarhista poslušata dva mlada francoska mornarja, ki sta ogenj in kri zanj. Na koncu knjige je eden njiju prvak butlegerjev in nič več ne misli na plešastega plačilnega.

Dà, tako se razpleta usoda njegovih ljudi, ki nam jih predstavlja in riše v tej dobi pet in dvajsetih let, katerim je posvetil svoj roman. Predvojni, medvojni, povojni Newyork. In v tej dobi se v tem labirintu razvija hkrati kar več romanov, ki so vsi živo zajeti od toka in utripa nja tega cementnega kolosa. Najbolj vidna sta mladi žurnalista Jimmy in igralka Ellen, s katerima se tudi zaključita delo, vendar pa zopet ne tako vidna, da bi lahko trdili, da sta oba nekakšni centralni osebi tega romana. Z dovršeno lahkoto nam pisatelj odkrije na primer Buda Korpenninga, ki prihaja iz osrčja zemlje, da bi si v metropoli poiskal dela. Takole pričinja:

Na prevoznem parniku je igral stari vijolino. Imel je malce po strani zategnjen obraz kakor opica in s konico ogromnega lakastega čevlja si je udarjal takt. Bud Korpenning je sedel na ladjini ograji s hrbtom proti vodi in ga opazoval. Morski veter je razčesal njegove lase ob ozek rob čepice in mu posušil znoj na čelu. Njegova stopala so bila vsa v mehurjih, po pasje izmučen je bil ta človek, toda ko je parnik zdrknil od postajališča in napravil prečko čez mlahave, čipkaste valove, je občutil, kako se mu je nekaj toplega, gomazečega razlilo po žilah. „Povejte mi, dragi, koliko bom še rabil do sredine mesta, potem ko se bo parnik ustavil?“ je vprašal moža s slamnikom in belomodro progasto kravato, ki je stal poleg njega.

Pogled mladega moža ga je vsega premeril. Od njegovih prašnih, zabuhlih čevljev do rdečih zapestij, ki so štrleli iz razcefranih rokavov. Preletel je suh, kožast puranast vrat in se drzno zapičil v pozorne oči, ki so čepice pod velikim senčnikom njegove čepice.

„Zavisi od tega, kako daleč želite.“

„Kako pridem na Broadway? Rad bi namreč planil takoj v mozeg vsega tega.“

„En blok proti zapadu, potem boste zavili po Broadwayu navzdol in prišli boste baš v sredino vsega, če boste šli dovolj daleč.“

Bud Korpenning je pripotoval iz osrčja dežele in se je izkrcał na Broadwayu. Počasi se nam vse bolj odkriva in zvemo, da je ubil svojega gospodarja, ker ga je z jermenom pretopal. Razčesnil mu je glavo, kakor da bi stopil na gnilo bučo. Od časa do časa nam ga pogoltne cesta, pa ga zopet znova srečamo, ko neprestano išče dela. Ves njegov trud je zaman; poštenega dela ne dobi, ker ni nikjer organiziran. Pomiva krožnike, toda to je delo črncev. Neprestano se mora ogibati zvitih

„civilnih“, onih z medenim grbom pod jopičem. Tava po mestu, spi kjerkoli in se hrani z lešniki. Niti v pristanišču ni dela zanj. Popiva z nekim Laponcem in se zateče v azil za brezposelne. Svojim tovarišem zaupa svoje dejanje, toda baš to zaupanje mu skvari vsak korak poti in neprestano je zasledovan od policistov, delavcev, mornarjev, vlačug. Ko spi nekoč na robu mosta, sanja o poroki s prijateljico mladih let, zdrsne v vodo in utone . . .

Življenje mlade Židinje Ane Cohenove je skoraj roman zase. Ta mlada proletarka, ki hrepeni po lepem in sijajnem življenju slovitih plesalk, se zaplete v mreže brezvestnega stavkokaza, za katerega mora garati v nekem plesnem lokalu, dokler se ne zaljubi vanjo mlad, razredno zaveden oblačilni delavec Elmer. Ko izbruhne stavka, jo ta vodi, Cohenova pa straži pred tovarno ter se bori s stavkokazi. Mati jo kolne in stoče: „Ah, čemu sem vas rodila! Benny že dvakrat v ječi, bog ve, kje je, in ti stavkaš?“ Smoter Coheninega življenja pa je kljub vsemu temu le pariška večerna toaleta in frak za Elmerja. Potem je šivilja v modni hiši gospe Soubrinove. Ko sanja o bogastvu, se vlije po svili rdeč plamen. Na nosilnicah jo prineso iz goreče hiše . . .

Na ulici srečamo in spoznamo Gusa Mc Niela. Mleko prevaža. Pa se ga nekega dne nasrka čez mero od prevelike ljubezni do svoje lepe, mlade žene, prezre signal in vlak ga težko poškoduje. Advokat-začetnik Baldwin leti takoj, ko čita to nesrečo v časopisu, k ženi na dom, in tako postane povoženi Gus njegov prvi klijent. Iztoži zanj visoko odškodnino in skrbi zanj tudi, ko okreva, zakaj Gusova žena mu je postala priležnica.

Tudi Congo, mladi francoski natakarkar, se sijajno izkoplje iz mizerije. Da bi se odkrižal vojaščine v domovini, pobegne z ladje, se udinga kot natakarkar, poroči „kraljico“ delikates, v prohibiciji pa postane sam „kralj“ butlegerjev. Dvakrat ga obsodijo v ječo, toda ko je prost, meče z odprto roko denar med svoje drage priležnice.

Nekako osrednje ogrodje vsega dela pa zavzemata žurnalist Jimmy Herf in igralka Ellen. Ellen je hčerka revnega knjigovodje in že zgodaj se vname za teater. Zelo mlada se poroči z igralcem Ogletorpem, ne-normalnim boemskim tipom, ki si na vse mogoče načine prizadeva pridobiti veliko vlogo. Advokat Baldwin jo skuša razdvojiti z možem, toda ona se zaljubi v mladega študenta Stana. Njen bogati impresario ji pridobi ugled in slavo in s Stanom, ki je tudi poročen z igralko Pearlino, preživi nekaj lepih, ljubezni polnih dni. Stan je pijanec in pri nekem požaru se ponesreči. Ellen se loči od svojega moža in poroči Jimmyja Herfa, mladega žurnalista, ki je potomec ugledne meščanske

rodbine. Živita napol boemsko življenje in Jimmy jo nadvse ljubi. Kmalu pa se prično med njima nesoglasja, posebno ko se vrmeta iz Evrope, kjer sta bila oba korespondenta Rdečega križa. Jimmy bi jo rad zapustil, pa ne more živeti brez nje. Ellen postane oboževana žena igralskega sveta. Bogati Baldwin jo zavojuje in Ellen postane njegova ljubica. Jimmyju sedaj ni več obstanka v Newyorku. Zahoče se mu lepšega, mirnejšega, popolnejšega življenja. Zadnjo noč zapravi ves svoj denar po beznicah in z dekleti. V jutranjem svitu se napoti peš iz mesta. Naleti na tovorni avtomobil in pobara rdečelasega šoferja: „Ali lahko malce prisedem?“

„Kako daleč pa ste namenjeni?“

„Ne vem. Najbrže precej daleč!“

*

„Treba je imeti pogum za življenje na tem svetu“ — poslednje besede georga smitha ko ga je drhal v kansasu obesila z njegovim bratom vred queensburyški marki je umrl požar je uničil plantažo dišav sodišče je oprostilo zolaja

že pred nekaj leti so anarhisti iz New Jerseyja, oni ki so nosili McKinleysko rozeto in rdeče znamenje v gumbnicah in ki so jih republikanci napajali s pivom, sklenili ubiti nekega evropskega kralja, iz česar je sklepati, da izvira načrt atentata na prezidenta baš iz te dobe

mesečni sij visi to noč nad vodami Wabasha,
s pokošenih poljan dehti seno,
skozi vejevje sikamor drhte plamenčki sveč
na bregovih Wabasha, daleč proč

SE HOČE SIJAJNO ZABAVATI

V Smolensku stavka šest tisoč delavcev.

nemiri in cestne barikade ko se je pričela stavka kočijažev **PRI-PRAVLJA SE NAJVEČJA BITKA NA MORJU** spopad med policisti in pet tisoč delavci ko so nosili črno zastavo po madridu

gledalci so vrtoglavi plesalec pa dosegel rekord ob taki priliki je že nekdo znorel.

(„The 42. Parallel“, III. tedenski pregled.)

„The 42. Parallel“ je roman U. S. A. Gradnja tega dela sloni na devetnajstih strnjenih tedenskih pregledih, kjer s kratkimi najaktualnejšimi časopisnimi izvlečki dnevnih poročil podaja mišljenje in nazore ameriškega življa od početka dvajsetega stoletja pa do vstopa Amerike v svetovno vojno. Tem pregledom je dodanih še devet in dvajset miselnih uvodov v posamezna poglavja tega obsežnega romana, ki skriva v

sebi zopet celo vrsto najrazličnejših usod malih ljudi. S tem romanom je šel Dos Passos zopet korak naprej. Kakor sta v „Manhattanu Transferu“ usoda in razplet vseh dejanj navidezno razbita in raznesena, sta tu že zgoščena in prelita v snov, ki je po tendenci še veliko bolj izrazita ko prej. V tem delu nam podaja na svoj poseben način najnovejši kos ameriške zgodovine, nam slika razmere, navade in običaje ljudstva te prostrane zemlje od Atlantika do Pacifika, od kanadskih mej do Mehikanskega zaliva. Verjetnost vsega napisanega je še podkrepljena z resničnimi osebami, saj srečaš v knjigi Debsa, Forda, Wilsona, Edisona, U. Sinclaira, Rockefellerja, Juaresa in nešteto drugih, kar daje romanu še posebno karakteristično mikavnost. Socialna nota je v tem romanu še za spoznanje močnejša, zakaj svoje pripovedovanje zgošča tu večina le v usode malih ljudi, ki z ameriškim tempom preživljajo toliko čudovitih variant, da tiči mojstrstvo tega oblikovanja baš v naglici in lahkoti, s katero veže mnogoštevilne nitke teh življenj v vrvico, ki se proti koncu vedno bolj nateza. Z mirno vestjo nas seznanja z vsemi socialnimi, gospodarskimi, verskimi, političnimi razmerami in s finim realnim naglasom biča s snovjo samo, kar je slabega in hudega. Nikomur ne prizanese! Usode njegovih ljudi pa se ne zaključujejo. Ne, ne, preveč ima rad življenje ta mladi španski Američan, da bi nam sklenil življenja v dveh treh poglavjih. Življenje je večno. To, kar je tu upodobljenega, je le kamenček mozaika, če pa je smrt vendarle prekrižala kaka pota, je to tako naravno, da zaradi smrti same ni potreba vsega romana. Tole bi se lahko napačno razumelo, nekako tako, kakor da se Dos Passos izogiblje globljega notranjega življenja svojih junakov, da se namenoma izogne hrepenenjem po nečem višjem, popolnejšem. Nasprotno. Kakor je razvitek njegovih usod povsem naraven, verjeten in razumljiv, je vendar v vsem tem toliko sile po nečem lepšem, da je ta ogromna potencia vsega realnega življenja vedno in povsod tisočkrat ponovljena. Živeti, živeti, živeti! Dos Passos ne pozna sentimentalnosti, ni fantast, ni iskalec — je sodoben človek, ki veruje v človeka! Ga ne preklinja, ga ne sovraži, ga ne pomiluje, ga ne boža, niti ne postavlja v nebesa. Je pa veren človek, zakaj njegova vera temelji na veri v boljšo bodočnost. Na veri v boljše življenje. Dà, in veruje, da v tisti dobi ne bo mogoče pisati takih romanov. Ker jih tudi v resničnem življenju ne bo!

V delo samo je vpletenih nekaj samostojnih življenjepisov ameriških mož, čijih mišljenje in nazori so tipični za dobo, v kateri se roman vrši. Ti življenjepisi so zgoščeni na dveh straneh in v njih karakterizira Debsa, Luthra Burbanka, Biga Billa, Minorja C. Keitha, Andrewa Car-

negieja, Thomasa Edisona, Steinmetza in Boba Lafolleta. Že vsak teh življenjepisov je roman zase!

V „The 42. Parallel“ se odigrava del življenja Maca, proletarca, tiskarskega vajenca, delavskega socialističnega agitatorja, ki se prepira z bisnismanom Billom: „Nočem biti bogat. Kaj je dejal Debs? Z ljudstvom se bom dvignil, ne iz ljudstva!“ „Prav,“ mu odgovori Bil, „ampak potem je tisti Debs zrel za norišnico!“ Usoda tega moža se pretrga, potem ko je že vse izkusil, bedo in obup, lakoto, telesno trpljenje, ženitev, ločitev, očetovstvo, politiko sredi mehikanske revolucije. Potem je v tem delu razgaljeno življenje malomeščanske Janey, ki si gradi usodo v pisarnah in se povzpne po raznih ljubezenskih razočaranjih do osebne tajnice J. Warda Moorehouseja, ki se kot mlad študent poroči z bogato, propadlo Annabello Marijo, s katero se loči na ženitovanjskem potovanju po Franciji, in kmalu nato zopet oženi; kako s svojo nadarjenostjo in pohlepnostjo doseže najvišja mesta, kako si nazadnje služi ogromne vsote z — vojno propagando; pisatelj nam odkrije še Eleonoro Stoddardovo in boemsko življenje čikaških majhnih umetnikov, dokler ne združi Eleonore z Moorehousejem in jo nato pošlje k Rdečemu križu v Francijo. Zadnji roman romana pa tvori mladost Charleya Andersona, ki preživlja pristno ameriško vagabundsko življenje, polno avantur, dokler se v obupu ne odpelje na evropsko bojišče.

Torej se v tem romanu razvija usoda vseh življenj v skoraj nepretrganih poglavjih. Vendar pa se v vseh teh izrezanih vsebinah vse te osebe, ki živijo povsem ločeno in vsaka svoje posebno življenje, le po čudovitih zapletljajih najdejo in poglabljajo.

V tej formi in razporejenosti svojega dela sliči nekoliko Fedinu, če ga že primerjam s kakim Rusom, vsebinsko pa nikakor ne, kakor to dokazuje neki nemški esejist.

V tem svojem romanu se je Dos Passos jasno in iskreno izpovedal. Jasno in možato, kakor je napisal življenje Debsa v tretjem poglavju svojega romana:

D E B S

Debs je bil železničar,
rojen v leseni baraki
v Terre Hauteju.
Bilo je deset otrok.

Njegov oče se je 49ega prepeljal na jadrnici v Ameriko,
Elzačan je bil iz Kolmarja, ni veliko zaslužil,
ljubil je muziko in knjige,
pošiljal je svoje otroke v ljudsko šolo, to pa je bilo vse,
kar je mogel storiti.

S petnajstimi je delal Gene Debs že
kot mašinist na indianopolski železnici.

Vozil je kot kurjač na lokomotivi,
prodajal je v trgovini,
pristopil je h krajevni zvezi organizacije kurjačev,
izvoljen za tajnika in je vso deželo
prepotoval kot organizator.
Bil velik človek in se je zibal pri hoji,
bil je ognjevit govornik, ki je navdušil železničarje
v njihovih lesenih dvoranah
za svet, kakršnega so hoteli,
za svet pravičnih in enakih:

Jaz nisem delavski voditelj. Nočem, da sledite meni ali komu drugemu!
Če iščete Mojzesa, ki vas bo pripeljal iz te kapitalistične džungle, se ne
boste niti z mesta premaknili. V deželo obljub vas nočem peljati, tudi
če bi to zmožel, zakaj prišel bi nekdo drugi in bi vas zopet odvedel iz
obljubljene dežele.

Tako je govoril železniškim čuvajem, kurjačem in premikačem in ma-
šinistom in je govoril, da se mora vse delavstvo strniti v enoto, ne samo
železničarji.

Kuril je lokomotivo na mnogih nočnih vožnjah,
razjedala sta ga dim in ogenj, on pa je gorel
v ognjevitih besedah, ki so odmevale v lesenih dvoranah.
Hotel je svoje brate osvoboditi.
Vse te je videl v množici, ki ga je pozdravljala na
Old-Well-Streetskem kolodvoru, ko se je po pullmanski stavki
vrnil iz ječe,
to so bili možje, ki so zbrali v letu tisoč devet sto enajstem
900.000 glasov in fraki in z briljanti okinčane salonske
dame v Saratogi Springsu, Baru Harboru in Lake Geneva so
se zbali socialističnega prezidenta.

Kje so bili Debsovi bratje v letu 1918., ko ga je
Woodrow Wilson vrgel v ječo atlantansko,
ko je govoril proti-vojni,
kje so bili vsi oni veliki možakarji, ki ljubijo
whisky in se med seboj ljubijo,
preprosti ljudje, ki si ob točilnih mizah
v malih mestih pripovedujejo mikavne zgodbe,
tihi možakarji, ki bi radi imeli hišo z verando,
kjer bi lahko postopali, in rejene žene, ki bi
jim kuhale, kozarček žganja in cigare, vrtič,
da bi ga prekopavali, dobre prijateljčke, da
bi ž njimi kramljali?

Kje so bili tačas, ko so ga vlekli v atlantansko ječo,
kurjači in mašinsti?

In so ga zopet poslali domov v Terre Haute, da bi tu končal svoje življenje,
na gugalnem stolu s cigaro v ustih
in z ameriškimi beauty-rožami poleg sebe, ki jih je njegova žena postavila v vazo;
in ljudje iz Terre Hauteja in iz Indiane in ljudstvo iz vzhoda so ga ljubili ter so se ga bali in jim je bil stari, prijazni stric, ki jih ima rad, in so hoteli ostati kar pri njem,
da bi jim dal sladkorčkov;
toda bali so se ga, kakor da bi imel ogabno bolezen, sifilis ali gobe in so mislili: Kakšna škoda!
Toda zaradi prapora
in zaradi dobre konjunkturo
in ker se bore za demokracijo,
so se z bali priti k njemu,
z bali so se veliko misliti nanj iz bojazni — da bi mu vendarle verjeli, zakaj dejal je:

Dokler bodo zatirani na svetu — bom njihov, dokler bodo zločinci na svetu — bom njihov in dokler bo en sam človek zaprt — ne bom svoboden!

V tem zadnjem romanu se je Dos Passos izrečno opredelil v borca. Z možato razsodnostjo otipava vse slabe in dobre strani ter veruje v Ameriko, veruje v to zemljo, ki bo, oprana vsega hudega, raj vsem tistim, ki bodo delali. Postala bo neoskrunjena, kakršna je bila, ko jo je odkril Norvežan Leif Erikson.

Dos Passosu sta „Manhattan Transfer“ in „The 42. Parallel“ prinesla slavo. Tudi v Ameriki sami! To je veliko, zakaj uveljaviti se med armado ameriških priznanih in nepriznanih piscev pomeni zmago, ki mu je nihče ne bo več odvzel. Sinclair Lewis je poln navdušenja zanj, Upton ga je potrdil.

GINA

I V A N A L B R E H T

Mesto je kakor objeto od pomladi. Gina jo vidi po vrteh in po parkih, kako brsti in zeleni. Z oken pozdravlja cvetje, po ulicah vrveče množice in celó na starinske strehe patricijskih hiš si drzne dah-niti pomlad. Smaragdno zeleno pregrinja njih prhnečo starost in jim tu in tam celó navrže cvetko, vidno samo očem, kakršne ima Gina.

Sedemnajstletna Gina ima take oči, da vzklikajo gospe, ki prihajajo v salon: